

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 21:14

Гарат І. В.,
викладач ЛПБА, аспірант кафедри
релігієзнавства, НУ «Острозька Академія»
(Україна, Острог), harat0172@gmail.com

ІСІХАЗЬКА ТРАДИЦІЯ ТА ТВОРЧА СПАДЩИНА ІОВА ЖЕЛІЗА (ПОЧАЇВСЬКОГО)

Досліджено філософсько-богословську спадщину Іова Желіза (Почаївського). З'ясовано, що саме ідеї ісихазму вплинули на становлення його як видатного культурницького та просвітницького діяча. Проаналізовано творчу спадщину Іова Желіза, яка знайшла своє застосування у «практичному ісихазмі». Визначено, що основні праці І. Желіза – повчання, які є філософсько-богословським маніфестом ісихастських ідей в Україні. Встановлено вагомую роль Іова Желіза у становленні та діяльності двох визначних монастирів на Волині – Почаївського та Загацького.

Ключові слова: Іов Желізо, ісихазм, «практикуючий ісихазм», філософсько-богословська спадщина, повчання, Почаївський монастир.

Філософсько-богословська думка на українських землях кінця XVI – початку XVII століть розвивалася у парадигмі християнського неоплатонізму із чітко вираженими ідеями ісихазму, які знайшли своє практичне втілення у богословствуванні релігійно-філософської школи «острозьких традиціоналістів» (Острозький та Дерманський культурно-релігійні осередки). Основними репрезентантами ісихастських ідей в Україні були В. Суразький, І. Вишенський, В. Дубенський, Д. Наливайко, І. Копинський, А. Филипович, а серед «практикуючих ісихастів» – І. Борискович, І. Княгиницький, І. Желізо. Релігійно-богословська, просвітницька діяльність цих «практикуючих ісихастів» визначальний вплив на діяльність православних культурницьких осередків: «Острозьку академію», Дерманське братство, Луцьке Хрестовоздвиженське братство, Скит Манявський, Почаївську лавру та ін. Водночас, останнім часом зростає інтерес сучасних гуманітарних студій в дослідженні «мало відомих» імен ісихастського руху котрі мали значний вплив на розвиток культури України кінця XVI – початку XVII століть, що й визначає актуальність даного дослідження.

Історіографія дослідження просвітницької діяльності культурно-релігійних осередків «острозьких традиціоналістів» бере початок ще у XIX – початку XX століть (П. Жукович, М. Коялович, К. Харлампович та ін.). Дослідники зазвичай наголошували на значимості ісихазму в боротьбі із поширенням уніатизму та католицизму й водночас захисті православ'я і «руської народності» (український національний характер ісихазму у дослідженнях даних авторів майже не враховувався, визначався його «загальноросійський» характер). Інтерес до діяльності Острозького й Дерманського релігійно-культурних центрів спостерігався в українських дослідників національного

спрямування (І. Власовський, М. Грушевський, М. Костомаров, митрополита Іларіон (І. Огієнка), І. Франко). Однак зазначені дослідники, як правило, не концентрували увагу на традиціоналізмі острозьких книжників, обминаючи увагою їхні ісихастські погляди. Ісихазм, здебільшого, не викликав інтересу в дослідників, ця релігійно-філософська течія знаходилася на маргінесі зацікавлень науковців.

В останнє десятиліття зацікавленість просвітницьким гуртком «острозьких традиціоналістів» значно зріс у колах релігієзнавців, істориків, філософів та філологів. Зокрема, праці С. Гуменюка [1], П. Кралюка, І. Пасічника, М. Якубовича [6; 7; 8], де велика увага присвячувалася власне традиціоналізму окремих діячів Острозького релігійно-культурного центру та ролі ісихазму.

Мета і завдання дослідження. Для комплексного дослідження ісихазму в Україні варто врахувати персоналізований підхід до інтерпретації ісихастських ідей у творчості видатних його представників. Тому метою і завданням даної статті є спроба розкрити усі грані життєпису Іова Желіза (Почаївського) – одного із представників «практикуючого ісихазму» в Україні кінця XVI – першої половини XVII ст., культурно-просвітнього діяча, водночас мало знаного в академічних дослідженнях сучасної гуманітаристики. Сучасна гуманітарна наука намагається заповнити «пробіли» соціокультурного простору раньомодерного періоду становлення української нації акцентуючи увагу на персоналізованій, а не на суспільно-політичній складовій становлення і розвитку філософії, релігії, історії, культури України загалом.

Біографічні дані Іова Желіза, котрий відомий також як Іов Почаївський є надто фрагментарними, інколи, з елементами міфологізованості, базовані на його житті (останнє написане його учнем Досифеєм [3; 14, с. 20]). Водночас саме він вважається одним із засновників Почаївського монастиря.

Ряд дослідників вважають, що Іов Желізо народився бл. 1551 р. [3, с. 1; 11, с. 189; 12, с. 1–3; 14, с. 2], і був сучасником В. Суразького, І. Вишенського, І. Княгиницького, В. Дубенського, а помер 28 жовтня 1651 р. (таким чином він прожив майже сто років і за тиждень перед цим передбачивши свою кончину [11, с. 211]). Із життя Іова Желіза відомо, що він народився на Покутті у «благочестивій» сім'ї [3, с. 1]. І. Огієнко припускає, що його батьки належали до «шляхтичів і були людьми заможними», аргументуючи свою думку: «У той час прості селяни звичайно прізвищ не мали, а мали їх тільки шляхтичі. Батьки Іова прізвище мали, Желізо ... вони були шляхтичі» [11, с. 190]. Правда, це твердження викликає деякі запитання. По-перше, прізвища в той час мали не лише шляхтичі, а й міщани. По-друге, прізвище Желізо вказує на те, що батьки цього діяча були, радше,

міщанами. Саме до версії про міщанське походження Іова Желіза ми схиляємося. Далі з життєвої літератури відомо, що Іов Желізо у віці десяти років покинув свій дім і подався в Свято-Спаський монастир в Угорниках [3, с. 2]. Однак ця обитель, наскільки відомо, в XVI ст. не існувала. Вона була заснована лише на початку XVII ст. Іовом Княгиницьким. Ім'я, котре він отримав при хрещенні, було Іван (Іоанн), при прийнятті чернечого чину – Іов, а коли прийняв схиму, то знову став Іоанном.

Судячи з житія, написаного Досифеєм, в Угорниках Іов Желізо перебував близько двадцяти років [11, с. 191]. Згідно з легендарною версією, поданою Досифеєм, Іов Желізо, перебуваючи в монастирі в Угорниках, став відомий своїми чернечими подвигами. Через це його в 1582 р. запросив князь Василь-Костянтин Острозький, аби той став ігуменом монастиря Воздвиження Чесного Хреста в Дубно [14, с. 3]. Такий момент у біографії Іова Желіза видається не дуже правдоподібним. Дубенський Хрестовоздвиженський монастир знаходився у володіннях князя Василя-Костянтина Острозького [2, с. 675] й контролювався цим можновладцем. Як правило, князь ставив настоятелями таких монастирів людей, яких знав, часто тих, які отримали освіту в Острозькій академії. Виглядає дивно, що він запросив на становище ігумена одного зі своїх «столичних» монастирів ченця із далеких Угорників. Крім того даний монастир входив до Дубенської архієпископії. Ніяких документальних свідчень про його існування в XVI ст. немає, а перші згадки про цей монастир датуються лише у першій половині XVII ст. [2, с. 675].

Також, поширеними є тези, що у Дубенському Хрестовоздвиженському монастирі Іов Желізо займався написанням церковних книг (на основі свідчень Досифея) [14, с. 8], та не менш загадкове – що в цьому монастирі під час пасхального посту перебував князь Василь-Костянтин Острозький, і, мовляв, Іов Желізо був його духовником [11, с. 195].

Загалом ігуменство Іова Желіза в Дубенському Хрестовоздвиженському монастирі викликає питання. Якщо він справді обіймав таке становище, то чому не був учасником Берестейського антиуніатського собору 1596 р.? Адже в його роботі брали участь настоятелі православних монастирів, які знаходилися у володіннях князя Василя-Костянтина Острозького. Про участь Іова Желіза в роботі Берестейського антиуніатського собору 1596 р. мовчить Досифей. Також нічого не говорять про це інші джерела.

Не зрозуміло також, чому Іов Желізо покинув ігуменство в Дубенському Хрестовоздвиженському монастирі й подався в тільки що заснований монастир у Почаєві. Про це Досифей говорить досить загально. З приводу цього висловлюються різні версії. Мовляв, між Іовом Желізо та князем Василем-Костянтином Острозьким виникли якесь непорозуміння, що цей чернечий подвижник хотів усамітнитися, сподіваючись знайти спокій у малолюдному Почаєві, і т.д. [4, с. 15].

Дослідник А. Хойнацький подав гіпотезу, згідно з якою під час перебування Іова Желіза в Дубно цей діяч став учителем ігумена Віталія Дубенського [14, с. 9]. Також вважається, що Желізо опинився в Почаєві в 1604 р. [13, с. 51]. Можливо, справді він мав конфлікт із князем Василем-Костянтином Острозьким, який зробив ігуменом Дубенського Хрестовоздвиженського

монастиря не його, а В. Дубенського. Почаївський монастир був заснований в 1597 р., коли заможна землевласниця Ганна Гойська дала фундуш для цієї обители [14, с. 11]. Однак організація монастиря, його становлення пов'язане із І. Желізо. Життєвий опис його діяльності в Почаєві, попри певну міфологізацію, має загалом реалістичний характер. Документальні згадки про Желізо як ігумена Почаївського монастиря припадають на 1633 та 1636 рр. [10, с. 89].

На основі доступних даних спробуємо створити реалістичну біографію Іова Желіза. Дopusкаємо, що він народився на Покутті. Проте це сталося орієнтовно в 80-х рр. XVI ст. У молодому віці він міг справді опинитися в Угорницькому монастирі, заснованому Іовом Княгиницьким (це могло бути в перші роки XVII ст.). І. Огієнко допускав, що останній був наставником Іова Желіза [11, с. 193]. Не виключно, що саме від Іова Княгиницького він перейняв деякі ісихастські ідеї і навіть взяв його монаше ім'я, прийнявши чернечий сан. Згодом Іов Княгиницький переїхав на Волинь де працював при В.-К. Острозькому і міг рекомендувати йому Іова Желізо як талановитого книжника. Коли ж виникла можливість перебраться до Почаєва й очолити новозаснований тут монастир, він це зробив бл. 1604 р. Саме десь у 1604 р. І. Княгиницький лишає Дерманський Свято-Троїцький монастир, а згодом починає реалізовувати свій новий «монастирський проект» – Скит Манявський. Тоді ж І. Борискович теж покидає Дермань. Не виключено, що в той час Іов Желізо вирішив узяти приклад зі свого ймовірного наставника І. Княгиницького й створити монастир, де би мали поширення ісихастські практики.

На те, що існував зв'язок між Іовом Княгиницьким та Іовом Желізо свідчить ще такий факт. У Почаївському монастирі, в маєтності Андрія Фірлея 12 березня 1618 р. був надрукований твір Кирила Транквіліона-Старовецького «Дзеркало богослов'я» [14, с. 14]. Звісно, не варто думати, що в той час у Почаєві існувала своя друкарня. Кирило Транквіліон-Старовецький друкував цей твір у своїй мандрівній друкарні. Але Іов Желізо надав цьому письменнику й друкарю притулок у своєму монастирі. Водночас, Кирило Транквіліон-Старовецький контактував із ченцями Скиту Манявського, а також підтримував контакти із Іовом Княгиницьким, надавши йому на рецензію «Дзеркало богослов'я». Мабуть, Кирило Транквіліон-Старовецький помилково вважав, що його твір буде схвалено сприйнятий у середовищі православних традиціоналістів. Звідси його контакти із Іовом Княгиницьким та Іовом Желізо.

Якщо проаналізувати діяльність Іова Желіза, то бачимо, що він був вправним «церковним менеджером» і зумів знайти відповідні статки на розбудову монастиря.

При фундації монастиря на його потребу передала землі й певні цінності Анна Гойська. Її родич Андрій Фірлей після кончини фундаторки вирішив ці багатства повернути собі. У житті Іова Желіза, написаного Досифеєм, такий вчинок мотивується тим, що новий власник належав до протестантів. Він там називається «лютеранином». Хоча на той час лютеранство серед польської, а тим паче української шляхти не користувалося популярністю. Лютеранами були переважно представники німецького населення в Речі Посполитій. Щоправда, в Україні часто всіх протестантів

іменували «лоторами». Ймовірно, так само вчинив Досифей, іменуючи Андрія Фірлея лотеранином.

Вважається, що в 1623 р. Андрій Фірлей зі своїми слугами наїхав на Почаївський монастир, пограбував його, забравши навіть чудотворну ікону Божої Матері, яку обителі подарувала Анна Гойська. Чимало років тривала судова тяганина між монастирем і шляхтичом-грабіжником. І лише в 1647 р. Люблінський трибунал наказав Андрію Фірлею повернути награбоване монастирю. Проте усіх забраних багатств він так і не віддав [11, с. 202–203].

Приблизно в той час знайшлися православні меценати, які вирішили допомогти Почаївському монастирові. Були це Федір та Єва Домашевські. 1649 р. їхнім коштом був споруджений у монастирі мурований Троїцький храм [11, с. 203–204].

Іов Желізо мав стосунок до заснування ще однієї чернечої обителі на теренах Південної Волині – Загаецького монастиря. Багата землевласниця Ірина Ярмолинська в 1646 р. в своєму заповіті виділила потрібні матеріальні ресурси для цієї обителі. Як свідок під цим заповітом підписався Іов Желізо наголошує митрополит І. Огієнко [11, с. 204].

Також вважається, що Іов Желізо брав участь у роботі православного собору в Києві 1628 р., на якому засудили Мелетія Смотрицького за його книгу «Апологія...» [9, с. 15]. Дискутував він також із протестантами [5, с. 44–45].

Чернечі практики, які використовував Іов Желізо, мали ісихастський характер. Згідно з житієм, написаним Досифеєм, він вів аскетичний спосіб життя, часто молився, усамітнювався в печері. Досифей також говорив, що Іов Желізо використовував Ісусову молитву [9, с. 24].

До нас дійшли (правда, не в автентичному вигляді) деякі послання й повчання Іова Желіза, що теж свідчать про ісихастський характер його поглядів. У такому творі, як «Про відречення від світу і духовне вдосконалення», Іов, як і багато інших ісихастів, говорить про зневагу до «зовнішнього» світу. Звертаючись до відомої євангельської фрази «Не судить і не судимі будете», він вказує, що деякі миряни осуджують ченців. Мовляв, якщо вони в ченця побачать зайвий одяг, то відразу нагадують йому, що той не повинен мати більше двох риз. І коли побачать, що подвижник має скромну їжу, то засуджують його, хоча й самі постійно об'їдаються й пиячать. Закон Христа й правило апостолів дане не лише ченцям, а й мирянам, стверджує цей автор. Мирянин повинен мати не більше, ніж чернець. Їх відрізняє лише те, що мирянину дозволено жити з жінкою [4, с. 40–41].

Іов Желізо у повчанні «Про багатого і про Лазаря» закликав відмовитися від суєти, багатства, надбань і мирської нечистоти. Бо, за його словами, ніскільки не принесе користі горде багатство, і великі маєтності не допоможуть, ні багато слуг, що гарно одягнуті, ні багаточисельність війська, ні влада начальників, ні похвала людська, ні тілесне здоров'я, ні чудове ложе, ні краса лица, ні гарна мова. Бо все минає, все зникає, все з'їдає моль і прикриє земля. Тому не про матеріальне треба думати, а про духовне [4, с. 46–47].

А в повчанні «Про терпіння і благохвалення» говориться, що ми йдемо одним шляхом, від якого не можна відкупитися багатством. Сьогодні, твердить Іов Желізо, я живий, а завтра ніби й не було мене; сьогодні

я в дружньому товаристві, а завтра в безславному гробі; сьогодні ми намазуємося пахучими маслами, а завтра смердим; сьогодні розкошуємо, а завтра з плачем випроваджують нас до гробу. Бо, вважає Іов, димом є людське життя, якийсь пар, попіл і прах. На короткий час являється людина й скоро гине. Де нині минула слава? Де золото й срібло, яке не може допомогти нам? Де зброя та прикрашені коні? Воістину, немає в цьому житті нічого гарного й хорошого, бо все воно в день смерті зневажається. Все тлінне, все зникає [4, с. 50].

Отже, Іов Желізо поділяв погляди ісихастів, закликав до відречення від «зовнішнього» світу, засуджував багатство і блага земні. Судячи із його життя, практикував аскетичний спосіб життя, використовував Ісусову молитву. Відповідно, Іов Желізо намагався реалізувати ісихастські погляди на практиці. Це знайшло вияв у заснуванні ним монастирів – Почаївського та Загаецького.

Список використаних джерел

1. Гуменюк С. М. Витоки традиційної духовності у контексті острозького книжництва: неоплатонізм чи християнська апологетика? / С. Гуменюк // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2005. – Вип.25. – С.3–8.
2. Довбищенко М. В. Волинська шляхта в релігійних рухах кінця XVI – першої половини XVII ст. / М. Довбищенко. – К.: ПП Сергійчук М. І., 2008. – 882 с.
3. Житіє блаженного отця нашого Іова Желіза. – Почаїв, 1791. – 16 лст.
4. Житие и поучения преподобного и богоносного отца нашего Иова, игумена и чудотворца Почаевского / изд. 3-е исп. – Почаев, без г/и. – 72 с.
5. Иов. Пчела Почаевская: в 2 ч. / Иов (Желизо). – Почаев, 1884. – 563 с.
6. Кралюк П. Особливості вияв національної свідомості в українській суспільній думці другої половини XVI – першої половини XVII ст. / П. Кралюк. – Луцьк: Надтир'я, 1996. – 132 с.
7. Кралюк П. Острозький культурний центр та становлення Києво-Могилянської академії / П. Кралюк. – К.: КНТ, 206. – 240 с.
8. Кралюк П., Пасічник І., Якубович М. Острозька академія в філософській культурі України / П. Кралюк, І. Пасічник, М. Якубович. – Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2014. – 482 с.
9. Микитась В. Л. Давньоукраїнські студенти і професори / В. Микитась. – К.: Абрис, 1994. – 288 с.
10. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія / І. Мицько. – К.: Наук. думка, 1990. – 192 с.
11. Огієнко І. Українське монашество / І. Огієнко. – К.: Наша культура і наука, 2002. – 396 с.
12. Хойнацкий А. Жизнь и подвиги преподобного и богоносного отца нашего Иова, в схимонасах Иоанна Железа, игумена и чудотворца святой лавры Почаевской, его прославление и чудеса / А. Хойнацкий. – Почаев, 1882. – 80 с.
13. Хойнацкий А. Почаевская Успенская лавра: историческое описание А. Хойнацкий. – Почаев, 1897. – 524 с.
14. Хойнацкий А. Православие и уния в лице двух защитников, преподобного Иова Почаевского и Иосафата Кунцевича / А. Хойнацкий. – К., 1882. – 39 с.

References

1. Gumenjuk S. M. Vytoky tradycijnoi' duhovnosti u konteksti ostroz'kogo knyzhnyctva: neoplatonizm chy hrystyjans'ka apologetyka? / S. Gumenjuk // Visnyk Zhytomyr's'kogo derzhavnogo universytetu im. I. Franka. – 2005. – Vyp.25. – S.3–8.
2. Dovbyshhenko M. V. Volyns'ka shljahta v religijnyh ruhah kincja XVI – pershoi' polovyny XVII st. / M. Dovbyshhenko. – K.: PP Sergijchuk M. I., 2008. – 882 s.
3. Zhytije blazhennogo otca neshego Iova Zheliza. – Pochai'v, 1791. – 16 lyst.
4. Zhitie i pouchenija prepodobnogo i bogonosnogo otca nashego Iova, igumena i chudotvorca Pochaevskogo / izd. 3-e isp. – Pochaev, bez g/i. – 72 s.

5. Iov. Pchela Pochaevskaja: v 2 ch. / Iov (Zhelizo). – Pochaev, 1884. – 563 s.
6. Kraljuk P. Osoblyvosti vyjav nacional'noi' svidomosti v ukrai'ns'kij suspil'nij dumci drugoi' polovyny XVI – pershoi' polovyny XVII st. / P. Kraljuk. – Luc'k: Nadstyr'ja, 1996. – 132 s.
7. Kraljuk P. Ostroz'kyj kul'turnyj centr ta stanovlennja Kyjevo–Mogyljans'koi' akademii' / P. Kraljuk. – K.: KNT, 206. – 240 s.
8. Kraljuk P., Pasichnyk I., Jakubovyh M. Ostroz'ka akademija v filosof's'kij kul'turi Ukraï'ny / P. Kraljuk, I. Pasichnyk, M. Jakubovyh. – Ostrog: Vyd-vo Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija», 2014. – 482 s.
9. Mykytas' V. L. Davn'oukraï'ns'ki studenty i profesory / V. Mykytas'. – K.: Abrys, 1994. – 288 s.
10. Myc'ko I. Z. Ostroz'ka slov'jano–greko–latyns'ka akademija / I. Myc'ko. – K.: Nauk. dumka, 1990. – 192 s.
11. Ogijenko I. Ukraï'ns'ke monashestvo / I. Ogijenko. – K.: Nasha kul'tura i nauka, 2002. – 396 s.
12. Hojnackij A. Zhizn' i podvigi prepodobnogo i bogonosnogo otca nashogo Iova, v shimonaseh Ioanna Zheleza, igumena i chudotvorca svjatoj lavry Pochaevskoj, ego proslavlennje i chudesa / A. Hojnackij. – Pochaev, 1882. – 80 s.
13. Hojnackij A. Pochaevskaja Uspenskaja lavra: istoricheskoe opisanie A. Hojnackij. – Pochaev, 1897. – 524 s.
14. Hojnackij A. Pravoslavie i unija v lice dvuh zashhitnikov, prepodobnogo Iova Pochaevskogo i Iosafata Kuncjevicha / A. Hojnackij. – K., 1882. – 39 s.

Harat I. V., postgraduate student of the Department of Religious Studies, NU «Ostroh Academy» (Ukraine, Ostrog), harat0172@gmail.com

Philosophical and theological ideas and creative heritage Iova Zheliza (Pochaevsky)

The philosophical and theological heritage of Iova Zheliza (Pochayivsky) was explored. It was found out that the ideas of hesychasm influenced the formation of him as an outstanding cultural and educational figure. The creative heritage of Iov Zhelyza has been analyzed, which has found its application in «practical hesychasm». It is determined that the main works of I. Zheliza are the teachings, which are the philosophical and theological manifesto of the hesychast ideas in Ukraine. The role of Iov Zheliza in the formation and activity of two notable monasteries in Volynia – Pochayivsky and Zagayetsky was established.

Keywords: Iov Zhelyza, hesychasm, «practicing hesychasm», philosophical and theological heritage, instruction, Pochaev monastery.

***

УДК 27–31:27–248:56

Соколовський О. Л.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри, Житомирський
державний університет ім. Івана Франка
(Україна, Житомир), osokol_83@ukr.net

ЕФЕСЬКИЙ СОБОР У СВІТЛІ ХРИСТОЛОГІЧНИХ ДЕБАТІВ

Проаналізована діяльність III Вселенського собору, який проходив за умов христологічних дискусій Східної та Західної частини імперії. Встановлено, що теоретичне мислення Сходу предметом богословських суперечок відзначало переважно абстрактні питання християнської догматики в межах виокремлення христологічної доктрини, насамперед у питанні про з'єднання обох природ у Христі. Доведено західну орієнтацію на розв'язання практичних проблем християнської системи, які мали життєво–практичне застосування. Визначено перевагу в христологічних дебатах Вселенського собору олександрійської, яка презентувала православну христологію над антіохійською богословських шкіл. Спростування несторіанського вчення на Ефеському соборі дало можливість християнському богослов'ю позбутися христологічного розділення особистості. Важливим здобутком собору стало проголошення богословської концепції, що в людській природі Христос як Слово прийняв повноту людства без виключення, звідси Церква проповідує «обожнення» всіх спасених у Христі.

Ключові слова: христологічна доктрина, сотеріологія, теологія, догматика.

Виражені в ранньому християнстві головні христологічні постулати були трансформовані до умов

формування християнської теології. Тринітарні дискусії періоду Вселенських соборів були тісно пов'язані з основними христологічними питаннями про з'єднання Божественної та людської природи в Христі. Попередня богословська традиція давала низку відповідей, обґрунтування яких лежало в основі новозавітного Писання або ідей, котрі не суперечили їх вченню. Це й визначило зміст христологічних концепцій, у яких проявилися теологічні позиції різних світоглядних шкіл і їх послідовників: Тертуліана, Іринія, Оригена, Афанасія Олександрійського. Однак християнська церква не могла протиставити логічне і несуперечливе вчення тим безкомпромісним релігійно–догматичним підходам, які підірвали сакральне ядро християнства як релігії.

Слід зауважити, що аналіз причин христологічних дискусій традиційно розглядають у контексті протистояння антіохійського та олександрійського богословських підходів у питанні з'єднання Божественної та людської природи в Христі. Власне, такий підхід призвів до дослідження низки христологічних аспектів виключно в межах теологічного протиставлення двох позицій, нехтуючи релігійно–філософським контекстом даного питання. Надмірна схематизація церковних явищ антіохійською та олександрійською теологією аргументована в наукових працях дослідників. Однак, заперечувати значення ролі цих шкіл при тлумаченні біблійних текстів, на нашу думку, є безпідставним.

Досліджуючи тенденцію формування христології на етапі проведення Вселенських соборів, відзначимо, що її основоположні ідеї отримали подальший розвиток у доктринах представників олександрійського й антіохійського напрямків. Ці процеси слід пов'язувати, у першу чергу, з христологічними дискусіями періоду IV–V ст.

Головною причиною скликання Вселенських Соборів було виникнення помилкових тверджень у питаннях християнського вчення. Для боротьби з ними недостатньо було їх заперечити чи спростувати в творах християнських богословів, бо вони не мали обов'язкової сили для всіх й були недоступними для більшості людей. Враховуючи поширеність різних течій юдео–християнського та гностичного характеру в межах юрисдикції християнської Церкви, проти них безсилли були й рішення Помісних Соборів. Єдиним засобом, що спростовував ці ідеї, було спільне рішення всієї Церкви, платформою для якого стали Вселенські Собори. Як вираз загальноцерковної свідомості, вони мали силу обов'язкового правила віри для всіх християн. Крім догматичних визначень, на Вселенських Соборах розв'язувалися питання й інших аспектів церковного життя, зокрема управління, богослужіння, дисципліни тощо.

Визначивши основні принципи Вселенських соборів, буде виправданим з методологічної точки зору концептуально визначити ідеї, які сформувалися в христології як результат діяльності Нікейського та Константинопольського соборів, після чого перейдемо до аналізу Собору в Ефесі (431 р.). Насамперед зауважимо, що навесні 381 р. імператором Феодосієм Великим у Константинополі був скликаний Собор, який отримав назву II Вселенський, не завдяки складу його учасників, а завдяки подальшому всецерковному визнанню. Саме визначення Вселенського собору є відображенням тих